

NÂFÎ' VE FARŞÇA ŞİİRLERİ
Nâfi And Persian Poems

(Makale Geliş Tarihi: 14. 05. 2018 / Kabul Tarihi: 12. 06. 2018)

Veyis DEĞİRMENÇAY*

Öz

Ayıntab (Gaziantep) âlimlerinden şair ve muallim Nâfi' Efendi, Ayıntab âlimlerinden Arap Tâhir Efendi'nin oğludur. Şairin Türkçe ve Farsça şiirlerinden oluşan bir Divan'ı vardır. Divan'da Farsça olarak bir tarih manzumesi ve beş gazel bulunmaktadır. Nâfi' Efendi'nin Divan'ı üzerinde şu ana kadar bir Yüksek Lisans ve bir Doktora olmak üzere iki çalışma yapılmış, bu çalışmalarda Farsça şiirler ya günümüz harflerine aktarılmış ya da eski harflerle yazılmıştır. Her iki çalışmada da mevcut Farsça şiirlerde birçok yanlış yazımlar tespit edilmiştir.

Bu çalışmada şair hakkında kısaca bilgi verilmiştir; daha sonra, Divan'ın mevcut tek yazma nüshasından Farsça altı şiir eski harflerle yeniden yazılmış, Türkçeye çevrilmiş ve kısaca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâfi', Ayıntablı (Gaziantep) Nâfi', Farsça Şiirler, Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri.

Abstract

As a poet and professor, Nâfi Afandi is one of the scholars of Gaziantep (Ayıntab) who is the son of the scholar Arab Takher Afandi. He has a poem collection, diwan consisting of Persian and Turkish poems. In his diwan, there is a historical poem and five ghazals in Persian. Till now, there are one postgraduate thesis and a doctoral thesis on Nâfi Afandi's diwan, in which the persian poems are either transcribed into latin characters or conveyed through the Ottoman characters. In both of the studies, many transcription mistakes and misspellings are detected.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü;
Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature, drveyis@atauni.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-82145526>

In this study, some information about the poet is given, then from the sole manuscript, the six Persian poems are transcribed into the Persian characters, translated into Turkish and shortly examined.

Keywords: Nâfi, Nâfi from Ayıntab (Gaziantep), Persian poems, Ottoman poets saying persian poems.

Giriş

Osmanlı topraklarında yaşamış Türkçe şiirler yanında Farsça şiirler yazan, divan ya da divançeler tertip eden birçok şair vardır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Farsça şiir yazan şairler olmuştur. Şairlerin mevcut şiirleri araştırmacılar tarafından günümüz harflerine aktararak üzerlerinde bilimsel inceleme ve değerlendirmeler yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak ne varki Türkçe divan ya da divançeler ve başka eserler üzerinde Türkiye’de yapılan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinde, hatta Doçentlik, Profesörlük ve diğer çalışmalarda birçok yanlış okuma ve yazımlar görülmektedir. Araştırmacılar iyi derecede Farsça ve hatta Arapça bilmediklerinden şiirleri yazarken fahiş hatalar yapmakta, hatta gülünç duruma düşmektedirler.

Farsça ve Arapça bilen veya bilmeyen araştırmacılar, iki yol takip edebilirler: Araştırmacılar, bu metinleri günümüz harflerine aktardıktan sonra yanına resmini veya kopyasını koyabilir ya da hiç yazmadan sadece resmini veya kopyasını verebilirler. Bu tarz bir uygulama, kanaatimce daha iyi olacaktır; zira şairlerin Farsça veya Arapça şiirlerini okumak ve görmek isteyenler rahatlıkla orijinal halinden faydalanabileceklerdir.

Örneğin; şayet yukarıdaki yol takip edilseydi, çalışma konumuz olan Nâfi‘ Efendi’nin Farsça şiirlerinde daha önce yapılmış olan iki çalışmada (Vahit Özen, Elazığ 2010, s. 47-48, 54-55, 136; Halime Çavuşoğlu, Erzurum 2012, s. 310, 511, 518-519, 620) mevcut hatalar olmayacak, üzerinde çalışmak isteyen, Farsça ve Arapça bilen araştırmacılar, metnini doğru okuyup doğru yazarak Türkçe çevirisini ve incelemesini yapacaklardı.

Nâfi‘

Nâfi‘, Ayıntab (Gaziantep) âlimlerinden Arap Tâhir Efendi’nin oğludur. Doğum tarihi belli değildir; ancak kaleme almış olduğu mevcut en eski tarih manzummesine¹ göre 1237’de (1821-22), Cemil Cahit Güzelbey’in aktardığı en eski tarih

¹ Çavuşoğlu, Halime, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 2012, s. 63.

manzumisine² göre ise 1231’de (1815-16) muhtemelen Hicrî 13. (Milâdî 19.) yüz-yılım başlarında veya daha önceleri dünyaya gelmiştir.

Adı, Abdünnâfi’dir. Arap Tâhir Efendizâde Abdünnâfi’ Efendi veya Arap Tâhir Efendizâde Nâfi’ Efendi olarak tanınmıştır.³ İsmail Doğan, “Münif Mehmed Paşa” maddesinde Nâfi’ Efendi’nin adını Abdülhâdi olarak yazmıştır ki yanlıştır.⁴ Şiirlerinden anlaşıldığı üzere evlenmiş ve birkaç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlardan biri, şair, âlim ve devlet adamı Münif Paşa (1244-1327/1828-1910); diğeri 7. kasidenin adına kaleme alındığı, hat ilminde ketebe belgesi alan Mehmet Şerif Efendi’dir:

*Bu ‘abd-i ‘âciz-i Nâfi’ kulun mahdûmide şimdi
Ana ism oldı [kim] Mehmed Şerîf ey rûy-ı pür-behçet*

1258 (1842-43) tarihini düşürmüş olduğu 47. tarih manzumesinde şairin bunlardan başka iki çocuğunun daha olup vefat ettiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır; ancak isimleri belli değildir.⁵

*Nâfiâ benden de almışdı felek
[Her] iki pâk gevherim bî-iştibâh*

Nâfi’ Efendi’nin Fatma adında bir de kızı vardır. Fatma Hanım Mısır’da doğmuş, 1318’de (1900) İstanbul’da vefat etmiştir.⁶

Nâfi’ Efendi, genç yaşlarda Kurân-ı Kerîm’i kıraat-ı seb‘a (yedi okuyuş) üzere ezberlemiş; Arapça ilimlerde eğitim almış, Farsça okumuş, şiir ve inşa kaide-lerini tekml etmiş büyük âlimlerden biridir.⁷

Nâfi’ Efendi, Antep’te yüksek ilimlere dair dersler verdikten sonra, 1250 (1834) yılında Mısır’a gitmiş, yaklaşık on beş yıl orada kalmış, İbrahim Paşa’nın çocuklarına Farsça okutmuştur. 1266 (1849) yılında memleketine dönüşünün ardından vefat etmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan Divan’ı vardır.⁸

² Cemil Cahit Güzelbey, “Münif Paşa’nın Babası Abdünnâfi Efendi”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, Temmuz 1962, C. V, S. 55, s. 160.

³ Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001, I, 1 (4); II, 978 (4054); II, 1020 (4189); İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, II, 997; Özgül, M. Kayahan, *Münif Paşa*, Ankara 2005, s. 3; Budak, Ali, *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydın: Münif Paşa*, İstanbul 2012, 52.

⁴ İsmail Doğan, “Münif Mehmed Paşa”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 9.

⁵ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 6, 309-312, 407-408; Özgül, a.g.e., s. 243.

⁶ Özgül, a.g.e., s. 3-4 (5. Dipnot); Budak, a.g.e., s. 54.

⁷ Fatîm Efendi, *Hâtimetü’l-eş‘âr*, İstanbul 1271, s. 392.

⁸ Fatîm Efendi, a.g.e., s. 392-393; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, IV, 537; İbnülemin Mahmut Kemal, a.g.e., II, 997; *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1020 (4189); İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 312-313; Özen, Vahit, *Nâfi’ Divânı, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin* (Fırat Ü, SBE, YLT), Elazığ 2010, s. 6; Çavuşoğlu, a.g.e., s. 5-17.

19. yüzyıl Gaziantep divan şairleri arasında gösterilen Nâfi' Efendi, muallim ve divan sahibi bir şairdir. Şiirlerinde Nâfi' mahlasını kullanmıştır. Divanında 403 manzume vardır. Bunlar; 23 kaside, 70 tarih, 1 terkihibend, 5 terciibend, 21 tahmis, 16 müseddes, 1 mütezad, 224 gazel, 6 kıta, 29 rubai, 2 lügaz, 2 manzume (66 ve 86 beyitlik), 1 mesnevi (86 beyitlik) ve 3 müfret beyittir.⁹ Bunlardan 1 tarih manzumesi ve 5 gazel Farsçadır.

Nâfi' Efendi, tarih düşürmede oldukça başarılıdır. O, bu manzumelerde özellikle yaşadığı yerler, Gaziantep ve Mısır ile ilgili tarihî şahsiyetler, dönemin tarihî, sosyal ve siyâsî olayları ve başka şeyler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bunlar; o dönemde Mısır'daki karışıklıklar, Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Nizip'te Osmanlı kuvvetlerini mağlup etmesi, Akka'nın Mısır kuvvetlerinin eline geçmesi, Abdülmecid döneminde Mısır ile yapılan barış; kendi ailesi ve çocukları ve daha başka önemli tarihî olaylardır.¹⁰

Nâfi' Efendi'nin divanında önce de ifade edildiği gibi Farsça 1 tarih manzumesi ve 5 gazel vardır. Bunlardan ilk manzume, Serasker İbrahim Paşa'nın oğlu Mîr Mustafa Hâver'in 1261'de (1845) şiir söylediğinin tarihidir. Manzume 18 beyit olup Remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün vezninde kaleme alınmış orta seviyede bir şiirdir. Manzume, 6. beytin ilk mısraında (يعنى) kelimesinin ikinci hecesi kısa olması gerekirken uzun hece olması, 14. beytin ilk mısraında (بيبينند) kelimesinin üçüncü hecesinin uzun hece olması gerekirken bir buçuk hece olması gibi birkaç kusuru görmezsek -ki bunlar da muhtemelen divanın tek nüsha olmasından kaynaklanmaktadır- vezin bakımından kusursuzdur. Şiir, (ان) kafiyeli ve (شده) redifli olup kafiye açısından da kusursuzdur.

Manzume, Serasker İbrahim Paşa'nın Mısır (ordusu) başkomutanı olup Mîr Mustafa Hâver adında ilim ve irfan sahibi bir oğlunun olduğunu, onun 1261'de (1845) on dört yaşında iken şiir söylemeye başladığını; bu özelliğini, Horasan'dan gelip Anadolu'ya oradan da Mısır'a göç eden bilge Mîrzâ Senglâh'tan (ö. 3 Mart 1877) aldığını; Senglâh'ın bu güzel emiri eğittiğini; neticede emirin fesahatta meydanın süvarisi olup ilerlemiş yaşlarda söylenilecek böylesi güzel bir şiiri daha gençken hatta çocuk denilecek yaşta yani on dört yaşında söylediğini ve bunda da son derece başarılı olduğunu anlatır. Bu şiir, Mîr Mustafa Hâver'in 1247'de (1831-32) dünyaya geldiğini bildirmesi açısından da önemlidir.

Nâfi' Efendi, bundan sonra memduhu Mîr Mustafa Hâver'i son derece över: *Şiir söylemek onun şanına yakışmış. İlim ve bilgi tekniğini kazanmak, onun için olağan şey olmuş. Eğer Acem yeni yetmeleri onun nazmını görsele, sanırsın ki hepten hayran kalmışlar. Allah'a hamd olsun ki bu gençlik zamanında sanatlar ba-*

⁹ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 56.

¹⁰ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 722.

kımından akranlarından üstün olmuş. Kendisinden yardım istenen Allah'ın feyizlerinden ezelde onun mizacına ihsan edilmiş.

Nâfi' Efendi, şiirin sonunda memduhuna dua ederek sözlerini bitirir: *Hoş mizacı olgun olsun her an; (çünkü o,) sanat denizinde coşmuş;... doğunun emiri, devrin şairi olmuş.*

Nâfi' Efendi, son beyitte yukarıda anlattığı olayın gerçekleştiği tarihi verir ve دوران kelimesiyle (1)261 olarak tarih düşer.

Nâfi' Efendi'nin Farsça gazelleri ise, sırasıyla 5 (son beyti Türkçe-Farsça mülemmadır), 7, 5, 8 ve 7 beyitlik toplam 32 beyitten oluşan beş adet manzumedir. İlk şiir, Hezec-i müseddes-i maksûr, mefâilün mefâilün mefâil; ikinci, üçüncü ve dördüncü şiirler, Hezec-i müsemmen-i sâlim, mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün; beşinci şiir ise Remel-i müsemmen-i mahzûf, fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezinlerinde kaleme alınmış orta seviyede manzumelerdir.

Gazeller vezin ve kafiye açısından mükemmeldir. Gazellerin birincisi (ار) kafiye- li ve (ا] [ست) redifli; ikincisi, (اب) kafiye- li ve (ايد) redifli; üçüncüsü, (ا) kafiye- li ve (شد) redifli; dördüncüsü (ان) kafiye- li ve (شد) redifli, beşincisi (ای) kafiye- li ve (من) rediflidir. Bütün şiirlerde redif kullanılmıştır.

Nâfi' Efendi, Farsça tarih manzumesinin 6. ve 15. beyitlerin ilk mısralarında "ki" anlamına gelen Türkçe "kim"¹¹ kelimesini kullanmıştır ki Farsça şiirde Türkçe kelimenin kullanılması açısından dikkat çekicidir.

Şiirlerde dilbilgisi bakımından bazı kusurlar vardır. Örneğin, İkinci gazelin 4. beytinin ilk mısraında (رفتند) fiili di'li geçmiş zaman olup cümlede şimdiki zaman hali kullanılmalyken, şair vezni anlama tercih etmiştir. Beşinci gazelin 2. beytinin ikinci mısraında (بوسه‌ای می داد) ibaresinde (می داد) fiili şimdiki zaman olması gerekirken şimdiki zamanın hikâyesi olarak kullanılmış, burada da vezin anlama tercih edilmiştir.

Dördüncü gazelin 5. beytinin ikinci mısraında (از آن پس) zarf tümlecisi (قطره) cümlesinden sonra gelmesi gerekirken önce getirilmiş ve fesahat-i kelâmın kusurlarından za'f-ı te'lif kusuru işlenmiştir.¹²

Beşinci gazelin 7. beytinin ikinci mısraında (دادش) fiilinde (ش) bitişik şahıs zamiri ayrı şahıs samiri (او) anlamında kullanılmıştır.

Nâfi' Efendi, Farsça gazellerinin ilkinde, ilginçtir, günümüzde çokça tüketilen ve konuk ağırlamada ikram edilen başlıca içeceklerden olan çaydan söz eder ve çayın 19. yüzyılda hatta bu yüzyılın başlarından itibaren revaçta olup gariplerin dostu ve ahbabı olduğunu belirtir.

¹¹ Kim: Ki, bağlaç eskimiş; www.tdk.gov.tr.

¹² Değirmençay, Veyis, *Fünûn-i Belâgat ve Snâât-ı Edebî*, Ankara 2014, s. 6-7.

Nâfi' Efendi, bulunduğu yerde –ki neresi olduğu belli değildir-, gönül alıcı güzel bir çayın çok lezzetli olacağını; acı da olsa faydasının yüz binlerce olduğunu; dünyada bir köşeye çekilmiş gariplerin ahbabı, dostu ve mağara arkadaşı olduğunu anlatır.

Çayın yaprağı yeşildir, yeşilliği kalıcı değildir; ama değeri ve kıymeti çoktur. Çay, insanın mizacının yani tabiat aynasının pasını siler; her ülke ve memlekette makbul olan, kabul gören içeceklerdendir.

Şair, Türkçe-Farsça müemmma son beyitte, “Alursa deste her kim çây-ı cûşî/Cihanda Nâfi'â ol kâmkârest” yani *her kim eline sıcak bir çay alırsa o kimse muradına ermiştir* diyerek sözlerini bitirir ve kısaca o zamanda çayın ne kadar makbul bir içecek olduğunu belirtmiş olur.

İkinci gazelde, muhtemelen on beş yıl kalmış olduğu Mısır'daki sıla özlemini dile getirir. Şair gurbettedir; ciğeri ateşten kebab olmuş, gözleri kan saçmaktadır. Şarap içip sarhoş olmak, uyuyup unutmak ister. Şiire böyle başlar; ona göre dünya ehli, toprağa girmedikçe, gözü toprak dolmadıkça sarhoşluğa doğmaz.

Doğudan güneş doğduğu zaman bütün yıldızlar nasıl gizlenirse, sevgilinin güzelliği parlayıp ışık saçtığı zaman bütün ay yüzlüler ortadan kaybolur giderler. Nâfi' Efendi, sevgilisinin hatırını sormak için gönül kanıyla bir yazı yazar; ondan cevap bekler; ama ne zaman cevap gelir, belli değildir; çünkü sevgili acımasızdır, taş kalplidir, cevri yüzünden âşıkların gönlü harap olmuştur. O evi yıkılası nereye gelse, orayı yıkar, harap eder.

Nâfi' Efendi, kara talihinden dolayı bahtsız kalmıştır; artık bu durumdan kurtulmak ister; kurtuluş reçetesi ay ışığı gibi olan sevgilisinin eve gelmesidir; o zaman bahtı açılacak, kara talihinden kurtulacak, aydınlığa kavuşacaktır.

Nâfi' Efendi, üçüncü gazeline servi boylu sevgilisini gül bahçesi yolunda görünce, sefa ve zevkinin, sevinç ve neşesinin zirveye çıktığını, Tuba'nın boyunu aş-tığını dile getirerek başlar.

Nâfi' Efendi, muhabbet sırrını o kadar çok okumuştur ki, sonunda âşıklar mektebinde bilge bir âlim olmuştur. O, çok tevekkül etmiş; Kaf dağının ötesine geçmiş, Anka'ya bile ihtiyaç duymamıştır. Ona göre tevekkül eden, Kaf dağına aşar, Anka'ya muhtaç olmaz, ondan da üstün olur. Nitekim yuvarlak inci gibi ayaklar altına düşen nice gözyaşı, çiyin yansısıyla yeryüzünden yukarılara doğru çıkmıştır. Nâfi kanaatkardır; öyleki o, dünya bahçesinden bir goncayla kanaat edince, gönül arzusunun binlerce düğümü çözülmüş, açılmıştır.

Nâfi' Efendi, dördüncü gazelinde 1250 (1834) yılında gittiği ve yaklaşık on beş yıl kaldığı Mısır macerasından söz eder. O, bir umutla Mısır'a gitmiş; Mısır (ordusu) başkomutanı Serasker İbrahim Paşa'nın çocuklarına Farsça okutmuştur.

Nâfi‘ Efendi, bu şiirinde muhtemelen daha önce tanımış ve birlikte olmuş olduğu İbrahim Paşa’nın hizmetine girme arzusunu dile getirir. O, İbrahim Paşa’nın hizmetinden ayrı kalınca çok üzülmüş, çok ağlamıştır. Neticede binlerce sevda ve hayalle vatanı Antep’i terk ederek bir ümitle gurbettin yolunu tutmuş Mısır’a gitmiştir. Ancak orada muhtemelen arzu ettiği ilgiyi görememiştir ki “Önceden itibarımın semeresi vardı, (şimdi) talan oldu” diyerek üzüntüsünü ve hayal kırıklığını dile getirir. Bu yolculuğunun bir macera olduğunu, Ferhat ve Mecnun hikâyeleri bitse bile kendi macerasının bitmeyeceğini söyler. Pişman olur, hasretle gözyaşları döker; öyle ağlar ki pişmanlık gözyaşları kaynayıp taşar, deniz olur.

Şairi bu kederli, bu sıkıntılı durumdan kurtaracak biri vardır. O da İbrahim Paşa’nın ilim ve irfan sahibi oğlu Mîr Mustafa Hâver’dir. Nâfi‘ Efendi, Mîr Mustafa Hâver’e hocalık yapmış, onu kendisi yetiştirmiştir. Şehzade, henüz ondört yaşındadır; dolunay gibi parlamaktadır. Mîr Mustafa Hâver, Nâfi‘ Efendi’nin derdine derman olur; zamane doktorları bile bu duruma şaşırıp kalırlar. Artık Nâfi‘ Efendi muradına ermiş, dertten ve sıkıntıdan kurtulmuştur, zirvelerde dolaşmaktadır.

Nâfi‘ Efendi, beşinci gazelinde yine muhtemelen Mısır’daki hayatından söz eder. Oradaki hayatından memnun değildir; her an feryadı figan eder; geceleri, gündüzleri kadir ve bayram gibi değerlidir; ama bu değeri bilen yoktur. Gurbettedir; oradaki herşey diken gibi batmaktadır. Bir sarhoş gibi kendinden geçmiş, gurbete düşmüştür; sarhoşluğu dünya şarabından değil, Mısır macerasındandır. Yabancıdan veya dosttan bir şikâyeti yoktur; kavgası içinde taşımış olduğu hicret tutkusundan, Mısır yolcuğundandır.

Nâfi‘ Efendi’nin tek umudu vardır, o da Allah’ın lütufta bulunup elinden tutmasıdır. Tanrı’nın lütfu bir an yardım etse, iki âlem mülkünün sahibi bir padişah olacaktır. Sonunda Nâfi‘ Efendi muradına erer; kendisini tasvir eden kudret kalemi, yüce Tanrı, kırmızı şarabı eline vermiş ve böylece arzusuna kavuşmuştur.

Farsça Tarihi ve Türkçe Çevirisi

Ser-asker İbrahim Paşa Efendimizin Mahdüm-i Mükerrerleri Mîr Mustafa Haver’in Eş‘âr Söylediğinin Tarihidir.¹³

Remel-i müseddes-i mahzûf: Fâilâtün fâilâtün fâilün.

درِ ما را واصلِ درمانِ شده	هجرِ ما را حاصلِ پایانِ شده
درِ دریایِ دلِ مقصودِ من	بر کنارِ آرزو غلطانِ شده

¹³ *Dîvân-ı Nâfi‘*, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB 305 Numaralı Yazma, vr. 149ab (s. 294-295); Özen, *a.g.e.*, s. 310 (Dipnotta “149b sayfada yazı yoktur” yazılmıştır, s. 310.); Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 429-430.

شاهدِ آمالِ در آغوشِ من
 یک هلالِ از برجِ عزّتِ با شرف
 از گلستانِ معارفِ این زمان
 یعنی کیمِ پورِ سپهسالارِ مصر
 جوهرِ اشعارِ را آن پرهنر
 این کمالاتِ هنر را در جهان
 یعنی آن کانِ معارفِ سنگلاخ
 تربیتِ کرد آن امیرِ خوب را
 بوالعجبِ در سنِّ سالِ خوردگی
 در زمانه چارده سالی هنوز
 اکتسابِ فنِّ علم و معرفت
 گر بینند نورسازانِ عجم
 حمد لله کیم در این عهدِ شباب¹⁴
 این فیوضاتِ خدای مستعان
 دمدمِ طبعِ لطیفش در کمال
 گفت نافعِ جوهری تاریخِ او

*Bizim derdimiz derman bulmuş;
 Bizim ayrılığımız son bulmuş.*

*Gönül denizinin incisi, benim maksadım,
 Arzu sahiline yuvarlanmış.*

*Emeller güzeli benim kucağıma gelmiş,
 Gönül zevkinden mutlu olmuş.*

*Bir hilâl, izzet burcundan şerefle
 Doğmuş, dünya aydınlanmış.*

¹⁴ عهد شباب: در اصل « عهد و شباب »¹⁴

*Bilgi bahçesinden bu zamanda
 Taze bir gül (açmış), mutlu ve mesut olmuş.
 Yani Mısır (ordusu) başkomutanının oğlu,
 Dünyada irfan sahibi olmuş.
 O sanatkâr şiiirlerin incisini kazanmış;
 Çünkü gönlü maden gibi olmuş.
 Bu sanat şaheserlerini dünyada
 O kimse alır ki denizin içinden çıkmış.
 Yani o bilgi madeni Senglâh¹⁵,
 Ki temiz zâtı irfan deposu olmuş,
 O güzel emiri eğitmiş,
 Fesahatta meydanın süvarisi olmuş.
 Ne ilginç, sanki yaşlı iken
 Böylesi güzel bir şiiiri söylemiş.
 Dünyada henüz on dört yaşında
 Şiiir söylemek onun şanına yakışmış.
 İlmi ve bilgi tekniğini kazanmak,
 Onun için olağan (şey) olmuş.
 Eğer Acem yeni yetmeleri görseler
 Onun nazmını, (sanırsın) hepten hayran kalmış.
 Allah'a hamd olsun ki bu gençlik zamanında
 Sanatlar bakımından akranlarından üstün olmuş.
 Kendisinden yardım istenen Allah'ın bu feyizlerinden
 Ezelde onun mizacına ihsan edilmiş.
 Hoş mizacı olgun olsun her an;
 (Çünkü o,) sanat denizinde coşmuş.*

¹⁵ Mîrzâ Senglâh: Fethali Şah, Muhammed Şah ve Nâsiruddin Şah zamanının şair, arif ve hattatlarından. 17 Safer 1294'de (3 Mart 1877) yaklaşık yüz on yaşında Tebriz'de vefat etmiştir; orada medfundur. Aslen Horasanlıdır. Nesta'lik yazısında üstattır. Hiç evlenmemiş, birçok yere seyahatlerde bulunmuştur. Yirmi beş yıldan daha fazla Osmanlı topraklarında Mısır'da yaşamıştır. Kendisini "Âfitab-i Horasan/Horasan Güneşi" diye isim vermiştir. İmtihânu'l-fuzalâ ve iki cilt olarak bastırılmış olduğu Tezkire-i Hattâtîn adlı eserleri vardır. Kendi yazılarından bir koleksiyonu Dürc-i Cevâhir adıyla toplamış ve 1282'de (1865-66) Mısır'da basıp yayınlamıştır (www.loghaatnameh.org).

*Nâfi', onun tarihine "cevherî" dedi:
(O,) doğunun emiri, devrin şairi olmuş.*

Farsça Gazelleri ve Türkçe Çevirileri

1. Hezec-i müseddes-i maksûr: Mefâîlün mefâîlün mefâîl.¹⁶

در اینجا چای دلجو خوشگوارست	اگر تلخ است نفعش صد هزارست
غریب گوشه گیران جهان را	انیس و همنشین و یار غارست
نماند برگ سبزی در نظرها	ولیکن حرمت او بی شمارست
ز مرآت طبیعت ژنگ شوید	ز مقبولان هر ملک و دیارست
الورسه دسته هر کیم چای جوشی	جهانده نافعاً اول کامکارست

*Burada güzel bir çay (çok) lezzetlidir;
Acı da olsa faydası yüz binlercedir.*

*Dünyada bir köşeye çekilmiş gariplerin
Ahbabı, dostu ve mağara arkadaşıdır.*

*Yeşil yaprağı kalmaz gözlerde;
Ama değeri, kıymeti sayısızdır.*

*Tabiat aynasının pasını siler;
Her ülke ve memlekette kabul görendir.*

*Alursa deste her kim çây-ı cûşî
Cihanda Nâfi'â ol kâmkârest.¹⁷*

*(Her kim eline sıcak bir çay alırsa
Ey Nâfi', o kimse muradına ermiştir.)*

2. Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün.¹⁸

مرا در غربت از سوزِ جگر بوی کباب آید	ز چشمِ خونفشانم جوششِ جویِ شراب آید
ز مخموری چشمش عاشقان را شوق دیگر شد	بلی در دیده از پایانِ مستی ذوقِ خواب آید

¹⁶ *Dîvân-ı Nâfi'*, vr. 10b (s. 30); Özen, *a.g.e.*, 47-48; Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 511.

¹⁷ Bu beyit Türkçedir; ancak ikinci mısraın yüklemi "Kâmkârest: Muradına ermiştir" Farsçadır.

¹⁸ *Dîvân-ı Nâfi'*, vr. 14a (s. 37); Özen, *a.g.e.*, 54; Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 518.

نباشد سیرِ دل اهلِ دنیا را ز سرمستی
 در آندم سیر می باشد که در چشمش تُراب آید
 در آندم حسنِ او رخشان بود رفتند مهرویان
 همه انجم نهران باشد¹⁹ ز مشرق آفتاب آید
 به خونِ دل نوشتم از سؤالِ خاطرِ دلدار
 نمی دانم کجا از سویِ دلجویش جواب آید
 دلِ عشاقِ ویران شد به سنگِ جورِ بیدادی
 خرابی می کند هر جا که آن خانه خراب آید
 دلِ تاریکِ من از تیره بختی نافعاً تا چند
 در آندم نور شد این خانه را آن ماهتاب آید

*Bana gurbette ciğer ateşinden kebab kokusu gelir.
 Kan saçan gözlerimden şarap ırmağının coşkusu gelir.*

*Gözlerinin mahmurluğundan âşıkların şevki bir başka oldu.
 Evet, sarhoşluk sona erince göze uyuma zevki gelir.*

*Dünya ehlinin gönlü sarhoşluğa doymaz,
 O zaman doyar ki gözüne toprak dolar.*

*Onun güzelliği ışık saçtığı zaman, ay yüzlüler giderler;
 Doğudan güneş doğduğu zaman, bütün yıldızlar gizlenir.*

*Sevgilinin hatırını sormak için (mektup) yazdım gönül kanyıla,
 Bilmiyorum, o gönle huzur verenin katından ne zaman cevap gelir?*

*Bir zalimin zulümle (attığı) taş yüzünden harap oldu âşıkların gönlü;
 O evi yıkılası nereye gelse, orayı yıkar, harap eder.*

*Ey Nâfi '! Ne zamana kadar benim karanlık gönlüm bahtsız kalacak?
 Bu ev, o mehtap (o ay ışığı sevgili) geldiği zaman aydınlanır.*

3. Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün.²⁰

ز راهِ گلستان آن سروقد در دیده پیدا شد
 صفا و ذوقِ من از قامتِ طوبا دو بالا شد
 ز بس سرِّ محبت آن قدر می خواند طفلِ دل
 به مکتبِ خانهٔ عشاق در انجام دانا شد
 کشید آن کس که در دامن سرِ پایِ توگل را
 و رایِ بامِ کوهِ قاف²¹ استغنای عنقا شد

¹⁹ باشد: در اصل «تا»¹⁹

²⁰ *Dîvân-ı Nâfi*, vr. 14a (s. 37); Özen, a.g.e., 54-55; Çavuşoğlu, a.g.e., s. 518.

²¹ بام کوه قاف: در اصل «کوه بام قاف»²¹

همه اشکِ دُرِ غلطانِ که اندر²³ زیرِ پا افتد چنان با عکسِ شبنم از²² زمینِ مجذوبِ بالا شد
ز باغِ دهرِ چون قانع شوم یک غنچه را نافع هزاران عقدهٔ کامِ دلم بر روی خود وا شد

*Gülbağçesi yolunda o servi boylu gözüme görününce,
Benim sefam ve zevkim tubanın boyunu geçti, zirveye çıktı.*

*Gönül çocuğu muhabbet sırrını o kadar çok okudu ki
Sonunda âşıklar mektebinde bilge (bir âlim) oldu.*

*Tevekkül ayağını eteğine çeken (oturup tevekkül eden) kişi,
Kaf dağının ötesinde Anka'dan daha müstağni oldu.*

*Yuvarlak inci gibi ayaklar altına düşen onca gözyaşı,
Çiyin yansımasıyla yeryüzünden yukarılara doğru çekildi.*

*Nâfi dünya bahçesinden bir goncayla kanaat edince,
Gönül arzumun binlerce düğümü önümde çözülüp açıldı.*

4. Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün.²⁴

دلم از دوریِ رویِ شما از بس که نالان شد دو چشمم همچو ابرِ نوبهاری زار و گریان شد
هزاران بار سودا در سرم شد آن زمان پیدا سوادِ مشکسایه‌ای وطن از دیده پنهان شد
به امیدى که رفتم در غریبى یافتم رغبت در اولِ برگ و بارِ اعتبارم بود تالان شد
نمی باشد پذیرای ختامی²⁵ سرگذشتِ من اگرچه قصهٔ فرهاد [و] مجنون رفت پایان شد
ز چشمِ حسرتم جوشیده بود اشکِ ندامتها از آن پس قطره قطره آب می جوشید عمّان شد
دو ابرو دارد [او] چون غرهٔ غرّای ماهِ نو رسد آن چارده‌سالی در آنجا ماه تابان شد
طیبیانِ زمانه در چنین ماندند در حیرت نمی دلم که این دردِ دلم را کیست درمان شد
سرِ تاجِ مرا از سرو بالا بگذرد نافع درین گلزار یکدم یار اگر با ما خرامان شد

*Gönlüm sizin yüzünüzden uzak kalınca o kadar inledi,
İki gözüm ilkbahar bulutu gibi dertli dertli ağladı.*

²² از: در اصل «ا»

²³ که اندر: در اصل «در»

²⁴ *Divân-ı Nâfi*, vr. 14b (s. 38); Özen, a.g.e., 55; Çavuşoğlu, a.g.e., s. 519.

²⁵ ختامی: در اصل «ختام»

*O zaman binlerce defa sevda peyda oldu başımda;
Vatanın misk gibi kokan şehri gözden kayboldu.*

*Bir ümitle gidip gurbette yaşamak istedim;
Önceden itibarımın semeresi vardı, (şimdi) talan oldu.*

*Benim maceramın son bulması mümkün değil,
Gerçi Ferhat ve Mecnun hikâyeleri son buldu.*

*Hasret gözümden pişmanlık gözyaşları kaynayıp taşmıştı,
Su damla damla kaynayıp coşuyordu, sonra deniz oldu.*

*Onun iki kaşı vardır, parlak yeni ay gibi,
O on dört yaşına ulaşınca, parlak bir (dolun)ay oldu.*

*Zamane doktorları bu işe şaşırıp kaldılar;
Bilmiyorum, bu gönlümün derdine kim derman oldu?*

*Ne zamanki sevgili bu bahçede bir an bizimle salınarak yürüdü,
Nâfi, benim tacımın ucu serviden daha yüksek oldu.*

5. Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün.²⁶

شانِ قدر و عید دارد روز هم شبهای من	می کند زاری دمامد این دل شیدای من
بوسه‌ای می داد تعظیما به زیر پای من	هر بن خاری که از صحرای غربت سرزند
شد ز راه نارِ دیگر جوششِ صهبای من	مستی من تا ز انگورِ فنا ظنی مکن
چشمشان دارند زینت از سرِ سودای من	هر غزالی هست در صحرای حیرت می چرد
با دلِ پُرشور بوده‌ست ²⁷ این همه غوغای من	ما نداریم [؟] شکایت از غمِ اغیار و یار
لطفِ ایزد گر شود یک لحظه‌ای یارای من	مالکِ ملکِ دو عالم می شود شاهِ وجود
نافعا در دست دادش ساغرِ مینای من	خامهٔ قدرت که آن دم صورتم تصویر کرد

*Her an feryadı figan ediyor bu divane gönlüm benim.
Kadir ve bayram gibi değerlidir gündüzlerim, gecelerim benim.*

*Gurbet çöllerinde biten her diken kökü,
Tazim olarak bir öpücük konduruyor ayağıma benim.*

²⁶ *Dîvân-ı Nâfi*, vr. 67b (s. 117); Özen, *a.g.e.*, s. 136; Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 620.

²⁷ بوده‌ست: در اصل « بوده است »

*Benim sarhoşluğumun sakın dünya üzümünden olduğunu sanma;
Başka bir ateşten dolayı oldu şarabımın kaynaması benim.*

*Şaşkınlık çölünde otlayan her ceylanın
Gözlerinde süsler vardır sevdamdan benim.*

*Bizim yabancıdan ve dosttan bir şikâyetimiz yoktur;
Bu şevk ve heyecan dolu gönlümdendir bütün kavgam benim.*

*Varlık şâhum iki âlem mülkünün sahibi olur,
Tanrı'nın lütfu bir an yardımcımsa benim.*

*O an şeklimi tasvir eden kudret kalemi,
Ey Nâfi'! Elime verdi kırmızı şarabımı benim.*

Sonuç

Tarih manzumeleriyle meşhur olan Nâfi' Efendi, Farsça tarih manzumesinde, Serasker İbrahim Paşa'nın Mısır (ordusu) başkomutanı olup Mîr Mustafa Hâver adında ilim ve irfan sahibi bir oğlunun olduğunu, onun 1261'de (1845) on dört yaşında iken şiir söylemeye başladığını; bu özelliğini, Horasan'dan gelip Anadolu'ya oradan da Mısır'a göç eden bilge Mîrzâ Senglâh'tan aldığını; Senglâh'ın bu güzel emiri eğittiğini; emirin fesahatta meydanın süvarisi olup ilerlemiş yaşlarda söylenilecek böylesi güzel bir şiiri daha gençken hatta çocuk denilecek yaşta yani on dört yaşında söylediğini ve bunda da son derece başarılı olduğunu; Mîr Mustafa Hâver'in 1247'de (1831-32) dünyaya geldiğini ve şair olduğunu anlatmış, Türk siyasi ve edebî tarihi açısından önemli bilgiler vermiştir.

Nâfi' Efendi'nin sırasıyla 5 (son beyti Türkçe-Farsça mülemma), 7, 5, 8 ve 7 beyitlik toplam 32 beyitten oluşan beş adet Farsça gazeli tespit edilmiştir. Tarih manzumesi de dahil hepsi aruz vezninde olup orta derecede manzumelerdir. Bütün şiirler rediflidir.

Farsça tarih manzumesinin 6. ve 15. beyitlerinin ilk mısralarında "ki" anlamına gelen Türkçe "kim" kelimesinin yer verilmesi Farsça şiirde Türkçe kelimenin kullanılması açısından dikkat çekicidir.

Şiirlerde dilbilgisi ve fesahat bakımından bazı kusurlar vardır.

Nâfi' Efendi, gazelerde çokça tüketilen ve konuk ağırlamada ikram edilen başlıca içeceklerden olan çaydan ve faydasından; on beş yıl kaldığı Mısır'daki sıla özleminden, bahtsızlığından, servi boylu sevgiliden; muhabbet sırrını çokça okuyup âşıklar mektebinde bilge bir âlim olduğundan; çok tevekkül ettiğinden, bu sayede muradına erdiğinden; Mısır macerasından, pişmanlığından; İbrahim Paşa'nın

ilim ve irfan sahibi oğlu Mir Mustafa Hâver'in sayesinde dertten ve sıkıntıdan kurtulduğundan ve başka şeylerden söz etmiştir.

Gurbettedir; oradaki herşey diken gibi batmaktadır. Bir sarhoş gibi kendinden geçmiş, gurbete düşmüştür; sarhoşluğu dünya şarabından değil, Mısır macerasındandır. Yabancıdan veya dosttan bir şikâyeti yoktur; kavgası, içinde taşımış olduğu hicret tutkusundan, Mısır yolcuğundandır.

Nâfi' Efendi'nin tek umudu vardır, o da Allah'ın lütufta bulunup elinden tutmasıdır. Tanrı'nın lütfu bir an yardım etse, iki âlem mülkünün sahibi bir padişah olacaktır. Sonunda Nâfi' Efendi muradına erer; kendisini tasvir eden kudret kalemi, yüce Tanrı, kırmızı şarabı eline vermiş ve böylece arzusuna kavuşmuştur.

Kaynakça

- Budak, Ali, *Batlılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa*, İstanbul 2012.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, İstanbul 1333 h.
- Cemil Cahit Güzelbey, "Münif Paşa'nın Babası Abdünnâfi Efendi", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Temmuz 1962, C. V, S. 55, s. 158-160.
- Çavuşoğlu, Halime, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 2012.
- Davud Fatin, *Hâtimetü'l-eş'âr*, İstanbul 1271.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- , *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- , *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Ankara 2014.
- Dîvân-ı Nâfi', Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB 305 Numaralı Yazma.
- İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930.
- İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- İsmail Doğan, "Münif Mehmed Paşa", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 9-12.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî I-IV*, İstanbul 1311.
- Özen, Vahit, *Nâfi' Divânı, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin* (Fırat Ü, SBE, YLT), Elazığ 2010.
- Özgül, M. Kayahan, *Münif Paşa*, Ankara 2005.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001.

www.loghaatnameh.org.

www.tdk.gov.tr

www.vajehyab.com